

۱۲۲۷ نمایندگی المصطفی ﷺ در مشهد

سرشناسه :	سعادت، احمد، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور :	اسلام و جاهلیت/ احمد سعادت.
مشخصات نشر :	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری :	۲۸۰ ص.
شابک :	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۱۴۲-۲
وضعیت فهرست نویسی :	فیبا
یادداشت :	کتابنامه: ص. [۲۷۳]-۲۸۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع :	جاهلیت؛ Jaheliyatx
موضوع :	جهل؛ (Ignorance (Theory of knowledge)
موضوع :	جاهلیت در قرآن؛ Jaheliyat in the Quranx
شناسه افزوده :	جامعه المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده :	Almustafa International UniversityAlmustafa International Translation and Publication center
رده بندی کنگره :	۱۳۹۵ الف۷/ص BP۲۲۷/۷
رده بندی دیویی :	۲۹۷/۴۷
شماره کتابشناسی ملی :	۴۵۷۰۲۴۱

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

اسلام و جاهلیت
مؤلف: احمد سعادت
چاپ اول: ۱۳۹۵ ش / ۱۴۳۸ ق
ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
● چاپ: زلال کوثر ● قیمت: ۱۲۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۸۰۰ نسخه

مراکز پخش

- ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸
تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ / دورنگار: داخلی ۱۰۵ - ۳۷۸۳۹۳۰۹ +۹۸ ۲۵
- ایران، قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶
- ایران، قم، ساختمان ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۰۸. تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۴۲۴۰۲

📞 https://telegram.me/pub_almostafa
🌐 <http://www.buy-pub.miu.ac.ir/>

✉ miup@pub.miu.ac.ir
🌐 pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مرتضی محمدعلی نژاد شانی
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- صفحه‌آرا: علی عبادی‌فرد

اسلام و جاهليّيت

احمد سعادت

مركز بين المللي
ترجمه و نشر
المصطفى ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرفات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعة المصطفیٰ علیه السلام العالمیة» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام

فهرست

مقدمه.....	۱۱
۱. مفهوم و شاخصه‌های جاهلیت.....	۱۷
مفهوم‌شناسی و مؤلفه‌ها.....	۱۷
مفهوم و شاخصه‌های جاهلیت.....	۱۸
مفهوم و معنای جاهلیت.....	۱۸
شاخصه‌ها و انواع جاهلیت.....	۲۰
۱. جاهلیت اولی.....	۲۱
الف) جاهلیت اولی از منظر قرآن.....	۲۴
ب) پندار جاهلیت.....	۲۵
ج) شاخصه‌ها و نموده‌های پندار جاهلی.....	۲۷
یکم. اعتراض به ولایت و رهبریت رسول خدا ﷺ.....	۷۲
دوم. حکم جاهلیت.....	۲۹
سوم. تبرج جاهلیت اولی.....	۲۹
چهارم. حمیت جاهلی.....	۳۰
د) جاهلیت اولی از منظر روایات.....	۳۰
۲. جاهلیت مدرن.....	۳۲
مفهوم و شاخصه‌های اسلام.....	۳۶
۱. مفهوم و معنای اسلام.....	۳۶
۲. شاخصه‌های کلی اسلام.....	۳۸

- ضرورت، کمال و خاتمیت دین اسلام..... ۴۳
- پاسخگویی اسلام به نیازهای اساسی انسان بر اساس اقتضای زمان..... ۴۶
- آموزه‌های دینی و رابطه آن با گذشته و آینده..... ۴۷
- نحوه پاسخگویی اسلام به نیازهای بشر..... ۴۸
- نحوه پاسخگویی اسلام به مسائل مستحدثه..... ۵۰
۲. محورهای تقابل اسلام و جاهلیت..... ۵۳
- تقابل ظن جاهلی و ایمان اسلامی..... ۵۴
- حقیقت مطلق (حق المبین / خداوند)..... ۶۵
۱. نگاه اسلامی..... ۵۶
- الف) تقابل ولایت حقه و ولایت باطل..... ۵۷
- ب) توقف‌ناپذیری ولایت حقه و ولایت باطل..... ۵۷
۲. نگاه جاهلیت..... ۵۸
- حقیقت و زبان دینی (وحی، کلام الهی و کتاب‌های آسمانی)..... ۲۶
۱. نگاه اسلامی..... ۶۲
۲. نگاه جاهلیت..... ۶۶
- حقیقت و نبوت (راهنمایان مقدس)..... ۰۷
۱. نگاه اسلامی..... ۷۱
۲. نگاه جاهلیت..... ۷۹
- نبوت از حیث تاریخی..... ۸۰
۱. نگاه اسلامی..... ۸۱
۲. نگاه جاهلیت..... ۸۵
- حقیقت و آینده بشریت (معاد و نظریه پایان تاریخ)..... ۱۹
۱. نگاه اسلامی..... ۹۱
۲. نگاه جاهلیت..... ۹۶
- حقیقت و عقلانیت (روش و منطق حقیقت‌یابی)..... ۸۹
۱. نگاه اسلامی..... ۹۹
۲. نگاه جاهلیت..... ۱۰۱
- حمیت (رذیلت) جاهلی در تقابل با سکینه (فضیلت) اسلامی..... ۱۰۷
۱. حمیت جاهلیت..... ۱۰۸
۲. حمیت و تعصب مدرن..... ۱۱۷

۳. حمیت عقلانی و اسلامی ۱۲۲
۴. حلمیت و سکینه اسلامی ۱۲۵
- تبرج جاهلی در تقابل با عفت اسلامی ۱۳۰
۱. تبرج جاهلیت مدرن ۱۳۳
۲. عفت اسلامی ۱۳۸
- حیات طیبه ۱۴۴
- حکم جاهلیت در تقابل با عدالت اسلامی ۱۴۷
- علم و جهل در دآوری‌های اجتماعی ۱۴۸
۱. نگاه اسلامی ۱۵۰
۲. نگاه جاهلی ۱۶۴
- عدالت در دآوری‌های اجتماعی ۱۷۱
۱. نگاه اسلامی ۱۷۱
- نقش «عدالت» در حوزه‌های فکری، اجتماعی و سیاسی ۱۷۷
۲. نگاه جاهلیت ۱۷۹
- قتل دختران، نمونه بارز حکم جاهلیت ۱۸۲
- ظلمت، بربریت و خشونت؛ نماد تاریخی جاهلیت ۱۸۵
۱. ظلمت، بربریت و خشونت جاهلیت اولی ۱۸۵
- الف) جاهلیت تاریک ۱۸۶
- ب) نورانیت اسلام ۱۸۹
- ج) ارتداد؛ بازگشت به تاریکی ۱۸۹
۲. ظلمت، بربریت و خشونت جاهلیت مدرن ۱۹۰
- عصر روشنگری یا تاریکی ۱۹۳
- نورانیت علم و مدنیت؛ نماد تاریخی اسلام ۱۹۵
۱. کلام و فقه (علوم منقول) ۹۹۱
۲. فلسفه (علوم معقول) ۰۱۲
- الف) نورانیت و رویکرد اشراقی در فلسفه اسلامی ۲۱۶
- ب) نورانیت و رویکرد اشراقی در فلسفه مشاء ۲۱۷
- ج) نورانیت و رویکرد اشراقی در فلسفه اشراق ۲۲۳
- د) نورانیت و رویکرد اشراقی در حکمت متعالیه ۲۲۹
۳. عرفان و ریاضت (علم مشهود) ۴۳۲

- الف) وحدت وجود و انبساط اضافه اشراقی..... ۲۳۹
- ب) وحدت شهودی و انبساط اشراقی..... ۲۴۳
۳. سخن پایانی..... ۲۴۷
- راه حل خروج از جاهلیت..... ۲۴۷
۱. شناخت و اطاعت ولایت حقه مطلقه..... ۲۴۸
۲. شناخت و اطاعت ولایت حقه رسول..... ۲۵۳
۳. شناخت و اطاعت ولایت حقه امام (زمان)..... ۵۵۲
- نتایج پژوهش (تقابل بنیادین اسلام و جاهلیت)..... ۷۵۲
- کتابنامه..... ۲۶۷

هو العليم

جامعه صدر اسلام قبل از بعثت پیامبر اکرم ﷺ دارای ویژگی‌های متعددی بوده است؛ اما آنچه در ادبیات مورخان اسلامی آن ایام را متمایز کرده و بدان معروف گشته، ترویج جهل و جهالت در آن جامعه است. جهالت و جهل در دین مبین اسلام به عنوان ریشه همه بدیها و آسیب‌ها شناخته شده است. امیرالمؤمنین علی عليه السلام می‌فرماید: «الجهل اصل كل شر» و هدف رسالت پیامبر اکرم ﷺ نیز همانند همه انبیای الهی زدودن جهل و جهالت از انسان و جامعه بشری شمرده شده است.

واقعیت این است که امروز در دنیای به ظاهر متمدن و مدعی حقوق بشر و حق برابری و آزادی، همه ویژگی‌های جاهلیت را به وضوح می‌توان دید؛ البته در قالب و لباس جدید و فریبنده که رهبر بزرگوار انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) در تعبیری رسا از آن به «جاهلیت مدرن» یاد می‌کنند. جوامع غربی و استکباری در دنیای کنونی همانند جامعه جاهلیت صدر اسلام با ویژگی‌هایی از قبیل «گسترش قتل و خونریزی انسان‌های بی‌گناه»، «نهادینه شدن ظلم و ستم»، «ترویج فساد و فحشا و استفاده ابزاری از زنان»

و «ترویج مکاتب مبتنی بر خرافه‌گرایی» شناخته می‌شود و این همان علائم جاهلیت قبل از اسلام است که شخصیت نورانی و حقیقت‌نبوی برای از بین بردن آن مبعوث گشت.

این کتاب حاصل کوشش فاضل ارجمند جناب دکتر احمد سعادت است که در همین راستا به نگارش درآمده است و در اختیار همه اندیشمندان، فضلا و عموم مردم قرار می‌گیرد تا گامی در معرفی جهل و جهالت و جاهلیت مدرن بردارد و زمینه‌ای برای ترویج علم و آگاهی در جامعه باشد.

دکتر حسن اخلاقی

دبیر علمی همایش «اسلام و جاهلیت مدرن؛ چالش‌ها و بایسته‌ها»

مقدمه

﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾^۱.

این نوشتار به دنبال روشن‌سازی مناسبات اسلام و جاهلیت است و فرضیه آن، بر این مطلب استوار است که اسلام و جاهلیت در تقابل بنیادین و مستمر قرار دارند، زیرا عنصرِ محوری و شاخصه اصلی اسلام، توحید و ولایت‌مداری حول خدای سبحان است. چرخ اسلام بر مدار ولایت حقه می‌چرخد و ولایت حقه، صراط مستقیم و طریق اصلی جریان هدایت الهی است. در مقابل، محور اصلی جاهلیت نیز چرخش در مدار ولایت طاغوت است و آشکار است که ولایت حقه و ولایت طاغوت، تقابل آشکار و همیشگی دارند و هیچ‌گاه قابل جمع نیستند. اهمیت بحث از این رو است که تعیین مرزهای عقیدتی عالمانه و ترسیم خط سیر عملی عادلانه و صالحانه، به خصوص پس از بروز فتنه‌های اخیر و پیدایش روزافزون جریان‌های انحرافی و تکفیری در جهان، منوط به تبیین صحیح مناسبات و مرز اسلام و جاهلیت است.

---

۱. حدید، آیه ۳.

بشر امروز از حیث علمی باید بداند که در کدام جبهه و در چه جریان فکری و اعتقادی قرار دارد و مسیر علمی او با حقیقت چه نسبتی دارد؟ آیا حقیقتاً حق گراست یا نسبت به آن موضع حاشیه‌ای دارد و اصولاً حق‌گرایی را غیر مفید تلقی می‌کند؟ اگر حق گراست با چه معیاری اطمینان دارد که در مسیر حقانیت قرار دارد نه باطل؟ و اگر مدعی مسلمانی است، چه معیار و قرائتی از اسلام را پذیرفته است؟ باور مذهبی او با اعتقاد جریان‌های انحرافی اسلامی و یا باور جاهلی چه فصل ممیزی دارد؟ آیا ادله قانع کننده و یقین‌آور برای صحت باور و توجیه اعتقادات خود دارد؟

در این تحقیق تلاش می‌شود، تعریف روشنی از جاهلیت و اسلام ارائه گردد و شاخصه‌های هر کدام تبیین شود.

جاهلیت دارای شاخصه‌های عامی است که هم شامل جاهلیت اولی و هم شامل جاهلیت مدرن می‌شود. جاهلیت اولی، جاهلیتی است که در آن جهل کاملاً تئوریزه نشده و خالی از مدنیت و دارای شکل ساده قضاوت درباره دنیای اطراف و مسائل زندگی است. در برابر آن، جاهلیت مدرن قرار دارد که جهل در آن، کاملاً تئوریزه شده و با گسترش آگاهانه صفات رذیله موجب شکل‌گیری تمدن جدید شده است.

در نگاه جهالت مدرن، انسان غالباً محور هستی است و تمام کائنات و موجودات در خدمت بشر و هوای نفسانی اوست؛ البته هر دو نوع جاهلیت در اساس و شاخصه اصلی یکسان‌اند و هر دو، استکبار و خودخواهی و ابتهاج به خودپرستی و تفرعن خروج از اطاعت خدای سبحان را دارند. در برابر آن،

اساس اسلام بر محور توحید بنیان نهاده شده و اطاعت از ولایت حقه، مدار چرخش آن را شکل می‌بخشد.

روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق اغلب کتابخانه‌ای است، اما روش بحث و تحلیل اطلاعات، اکتشافی و توصیفی - تحلیلی است. آیات قرآن کریم که در باب جاهلیت مطرح شده است، محور مستندات و تحلیل اطلاعات قرار می‌گیرد و قرائت انتقادی فلسفی نیز در فهم و تحلیل و برداشت از متون دینی مورد توجه واقع می‌شود.

پیشینه این بحث تقریباً ضعیف و کم‌بینه است. پژوهش‌های کامل و در خور بحث، انجام نشده و تمام ابعاد مناسبات اسلام و جاهلیت روشن نشده است. معمولاً مباحث مربوط در این زمینه در تفاسیر و یا آثاری که درباره بعثت رسول خاتم و اسلام نگارش شده‌اند، ضمن مطالب تاریخی عصر جاهلیت اولی و آیات مربوط به جاهلیت طرح شده است، ولی مخاطب از مطالعه این آثار و مطالب پراکنده، ذهنیت نظام‌یافته‌ای درباره جاهلیت و ارتباط آن با اسلام نمی‌یابد.

به عنوان نمونه یکی از آثاری که به طور منظم و مستقیم به این مسئله پرداخته است، «اسلام و جاهلیت» اثر سید ابوالاعلی مودودی است. مودودی در این اثر سئوالی طرح می‌کند و سپس به صورت ایدئولوژیکی به آن پاسخ می‌دهد. به نظر ایشان در این عالم، انسان بدون نظر و قضاوت نمی‌تواند زندگی کند. در باب مسائل کلان حیات انسان چند راه حل و پاسخ عمده وجود دارد. اولین پاسخ، جاهلیت محض است که مبتنی بر مشاهده حسی صرف می‌باشد. دومین راه حل مسائل اساسی زندگی، طریقی است که توأم با مشاهده، از قیاس و وهم

نیز کار گرفته شود. طبق این راه حل، سه گونه قضاوت مختلف انجام می‌شود: ۱. قضاوت «مشرکانه»، ۲. قضاوت «رهبانیت»، ۳. قضاوت «همه اوست». مقصود مودودی از «همه اویی» تفکری است که معتقد است: «انسان و تمام اشیای کائنات در جای خود غیر حقیقی‌اند و وجود مستقلی ندارند. در حقیقت یک وجود وسیله ظهور همه این اشیاء است و آن در همه اینها فعالیت می‌کند. سومین طریق برای حل مسائل اساسی زندگی، نظریه اسلام است که پیامبران از جانب خدای متعال برای بشر آورده و باید اطاعت گردد.^۱

نقطه قوت محوری این اثر، نظم مباحث و نشان دادن تقابل اسلام و جاهلیت (البته از منظرگاه خاص) است؛ اما ضعف و یا نقص اساسی آن، عدم ایضاح مفهومی و نداشتن چارچوب علمی متقن است. طبق برداشت مودودی، نقطه ممیز و فصل راه حل‌های سه گانه مورد نظر ایشان، معیار معرفت‌شناسانه است.

راه حل اول برای پاسخ به مسائل اساسی زندگی انسان، تنها از حس یاری می‌جوید، راه حل دوم علاوه بر حس از قیاس و وهم نیز کمک می‌گیرد و در راه حل سوم فقط از راه نقل و اخبار پیامبران به مسائل جواب داده می‌شود. حال سؤال این است که آیا راه حل تجربی و یا عقلی و قیاسی همواره در معرض خطاست و به طور مطلق انسان را به ضلالت می‌برد؟

ممیزه اصلی راه حل سوم، نقل‌گرایی و صرفاً استماع سخنان پیامبران است. اگر این راه حل واقعاً بدون استمداد از عقل و تجربه بشری انسان را به حقیقت راهنمایی می‌کند، این همه اختلاف و جریان‌های متعدد درون‌دینی که هم‌دیگر

۱. مودودی، سید ابوالاعلی، اسلام و جاهلیت.

را تکفیر می‌کنند و سر می‌برند و می‌کشند و... چیست؟ سخن بر سر این نیست که انبیا «انسان‌هایی بی‌نهایت بی‌غرض، امین، نیک، بی‌طرف و اشخاصی دارای فکر عالی هستند»، سخن معطوف به این نکته است که ما انسان‌های غرض‌آلود، نامطمئن، غیر نیک، طرف‌دار امور و منافع شخصی و دارای فکر معمولی و... چطور به فهم صحیح و حاقّ حقیقت دست یابیم که اختلافی در آن نباشد؟ موضع اهل سنت متعادل از سلفی افراطی تکفیری چگونه قابل تفکیک است؟ و حق با کدام است؟ اگر شیعه را هم در این میان ضمیمه کنیم، مسئله بغرنج‌تر می‌شود! از این رو می‌توان گفت صرف اکتفا به معیار معرفت‌شناسانه برای تفکیک اسلام و جاهلیت بسیار محدود و ناکافی است!

این تحقیق، دو بخش عمده دارد: ابتدا ایضاح مفهومی انجام می‌گیرد و در آن اسلام و جاهلیت در حد ممکن معرفی جامع می‌شود؛ سپس موارد تقابل‌شان به طور کلی در حوزه‌های مختلف معرفت‌شناسی، اعتقادی، اخلاقی و ارزشی و عملی و رفتاری، نشان داده می‌شود.